

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

A VERGŐDÉSEK ÉVEI

(Dokumentumriport)

»MAGUNKNAK ÉLÜNK TELJESEN...«

A polgárság intézményéről ma már keveset beszélnek. Megkülönböztető státus volt. Középkori szabadalmazott városok előjogokat élvező lakosságát illette. Az iparral, kereskedelemmel, művészetekkel, tudománnyal foglalkozó városi lakosokat különböztette meg a falun lakó, jobbágyterheléssel sújtott parasztoktól, vagy a még kiváltságosabb papságtól, nemességtől, katonáktól. Mifelénk igazi jobbágyság csak a török előtt lehetett. De a néhai földesúr, Török Bálint ivadékaai kivestek. Szabadika — mint kincstári zsákmány — a császárt szolgáltatta.

Szállások. Szétszórt, boldog rendtelenségben. Viskók, nádas putrik, fáradt kútágások... Jószág. A föld még nem birtok. Van belőle bőven. A jószág! (Az nem császár adta.) Aiból annyi van mindenkinek, amennyit szerzett. A szerzés megkezdődött. A katonák ideédesgették a rokonságot, később pedig az idegeneket. Az adómentesség miatt. Az ilyesmire mondják: a tőke elsődleges felhalmozódása. Jó világ volt, csak nem sokáig tartott.

A polgárosítás fejletlen társadalmi viszonyokat konzervált. Östermelésből élő, csekély polarizálódású közösséget bátyázott körül új kiváltságokkal. Ezt a polgárságot a természet dajkálta, a természet lehelte belé a lokálpatriotizmust. Helyhez kötött, ráérős, nem siette el magát. Módjával befogadta a fejlődés vívmányait — ha nem volt drága —, de sohasem volt nagy barátja a kísérletezéseknek.

Órizni a földet! Az a jólét forrása. És jóba lenni minden hatalommal, ha segített őrizni a földet. Sokféle hatalom volt. Nem volt könnyű...

Sok baj lefészkelte a polgárosításkor, de a föld magához szelídítette a katonák ivadékaikat. Ósindulatok fellángoltak olykor a bor mámorában, adomatermő vigalmakban, de a józanodás elűzte a virtust, s maradt, ami volt. A furcsa polgárság óvta magát; görcsösen, éberan, békességet, nyugalmat hazudva, hagyománytisztelően, ábrándokat élesztgetve. Minél jobban tagozódott, rétegződött, minél jobban nőttek körülötte a feszültségek, annál konzervatívabban védekezett. Békeséges, nyugodt föld — mondták —, jó pusztákkal, jó legelőikkel. . . Lehet, valamikor... Régen. Nagyon régen. A romantikus szemlélet divatozásakor. Már nem békeséges. Nem nyugodt. Elégedetlen.

Fenyves Ferenc írta 1910-ben: »Túlságosan jól élünk és túlságosan nagyralátók vagyunk mi, akik itt maradtunk ebben a homoktengerre épített városban. A magunké vagyunk és magunknak élünk teljesen. Az utolsó balk-

terből a hatalmas képviselőiség nincs olyan állás, amelyre idegent választanánk. Nem akarjuk, hogy bárki is megzavarja a mi csöndes, álmódózó életünket, lassú és sokat fontolgató haladásunkat.» »Lapos síkságon fekszik ez a város, híre-hamva sincs környéken hegynek, vagy dombnak. És hiánytalanul, lapossá lesz itt minden. Az emberek művellődnek itt. Egyformákká válnak. Alki túlságosan nagy, alki szerfölött kiváló, letapodtatik, hogy egyforma legyen a többivel.« Vaspántos kilátástalanság.

Szegedi Emil másfél évtized látta a kort: »A feltörekvő és gazdagodó polgárság feszítette a város kereteit: élt, épített és nem ismert sem vallási, sem nemzetiségi gyűlölködést (akkoriban szűnt meg a horvát anyanyelvű oktatás a belvárosi iskolákban!), sem türelmetlenséget. A föld bőven termett, a homok gyöngyöt izzadt, a cigány húzta a nótát...« »Szegénység akkor is volt, de nem volt tömegjelenség és szociális problémákon senkinek sem kellett a fejét törnie túlságosan.«

Fenyves Ferenc *A nemzetiségi kérdés* és *A Bunyevác iskolaegylet* című cikkében nem ilyen derűs színeket használ. A horvát tannyelvű iskolák elsvárasztása állandó nyugtalanság forrása... 1913 tavaszán a Hungária kávéházban Pavao Kujundžić kezdeményezésére megalakul a bunyevác iskolaegylet. Hamarosan több mint ezer tagot toboroz. A hagyományosan békés polgárság három részre szakad. A horvát középosztály — az egyház vezetésével — harcol az iskoláért. A szélsőséges magyar (és elmagyarosodott) tisztviselői réteg heves ellentámadásba lendül. A hazaárulás vádjával sem takarékoskodik. A piacra érzékeny liberális polgárság megpróbálta összebékíteni az indulatos ellentéteket. Persze, óvatosan, nem túlságosan erőlködve.

»A magyarságnak tesz rossz szolgálatot az — írja Fenyves Ferenc —, aki úgy akar jó magyarnak látszani, hogy minden nemzetiségi mozgalom mögött megkeresi a hazaáruló tendenciát és síp-döbblal, fényes kivilágítás és hangos lárma mellett harcba indul ellene.« Kardvágás jobbra, a tobzódó sovinizmus felé. Majd jóindulatú kacsintás középre: »Az iskolaegylet meg akar maradni a törvény kereteiben, s ha a szerbhorvát nyelvet — a nemzet« anyanyelvének mondja is, ez ugye inkább a fordítás felületessége, mint hazaáruló tendencia?« Kifejti a szabadelvű polgárság jellemző — a fennálló rend békéjét őrző, de megoldást nem ígérő — szemléletét: »Mi azt akarjuk, hogy Szabadkán mindenki tudjon magyarul, de szeretnénk bunyevácúl is tudni. Nekünk fontosabb, hogy a nép fölemelkedjék analifabéta színvonaláról, tudja figyelemmel kísérni az ország és világ eseményeit és ne lehessen szolgája a demagógiának, mint az, hogy a mai közigazgatási rendszer megtartása érdekében ne engedjék, hogy írni-olvasni az anyanyelvén is tanuljon.«

A sorok nem az író erkölcsi emberi kicsinyítését célozzák. 1914-ben, a világháború előestjén láttak napvilágot. Míg az őszinteséghez bátorság kellett. Bármennyire meggőnének, magatehetetlennek bizonyult a jóemberi »szeressük egymást« ideológia, azért el kell mondani, hogy sokan, akik a progresszív szerep jelmezében léptek a közélet színpadára, eddig sem jutottak el.

A katonazenés berzenkedés éveiben az ellentétes társadalmi rétegek határszvjai kirajzolódtak: megnőttek (és megmerevedtek) a részleges érdekeket szegélyező korlátok. A Bács megyei Napló szabadelvűségének más értelme és jelentősége volt akkor, mint amit később (már Fenyves halála után) tulajdonítottak neki. A »becsületos újság« fogalmába sűrített szabadelvűség nem széles mederben hőmpölygő áradás, de szennyes vízű patakokcskának se mondható.

Ez a szabadelvűség fiatal korában rugalmas volt. Bár korlátai akkor is csak az értékek adásvételének piacán lazultak fel, ahol a publikum vizsgálásának elve uralkodott. A liberalizmus megszyéit megszyabta a tőkés vállalkozás értelme. A Bács megyei Napló becsületessége abban volt, »hogy mindig liberális volt, az elnyomottak, a szenvedők igazságáért küzdött, s minden igaz ügynek védelmezője volt.« »A közönség iránti szeretet vezette...«

A vigasztalás értéke persze csekély. De nemzetiségi vonatkozásban — akkor — többet kínált, mint mások. Jászi Oszkár előbb írt cikksorozatot: Bács megyei Naplóba a bunyevác kérdéstről, mint ahogy a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere lett. Az újság cikkírói között volt Pavao Kujundžić, a bunyevác iskolaegylet megalakítója. Van némi túlzás abban, hogy a lap az első világháború előtt »komolyan küzdött a nemzetiségek egyenjogúsítása mellett«, de az igaz, hogy hasábjairól számúzte az uszítást Nagy szó!

A világháború fáklyás szédületében a szociáldemokratákat sem kímélte meg az eltűzött »hazafias« buzgalom...

De mi lesz tíz év múlva? Mennyit hagy meg a kedélyes szabadelvűségből a világháború? Az a tíz év bebizonyította, hogy a tőkés társadalom (tekintet nélkül az államhatalom gyakorlóinak nemzetiségére) képtelen megvalósítani a nemzetiségek egyenjogúságát. Az elnyomókból lehetne elnyomottak (és megfordítva), de mi változik? Fenyves Ferenc 1924-ben a sors kegyetlen iróniájáról beszél:

»Néhány nappal a szerb hadseregnek Suboticára való bevonulása után a katonai hatóságoknak szinte első intézkedése volt, hogy ideiglenesen betiltotta a Bács megyei Naplót. Kétheti betiltás után megindult a lap Dugovic Imre érdemes és derék kollegánk szerkesztésében. Az ő judíciuma (értékelő képessége) s az, hogy a Suboticává lett Szabadka akkori vezetőivel jó barátságot tartott, sem tudta megakadályozni, hogy egy hírért, amelyben azt írta meg a lap, hogy Versecen szabad volt a himnuszt énekelni, újra betiltás. A betiltás egyhónapos megszakítással 1920. augusztus 23-ig tartott, amikor a lap megjelenését újból engedélyezték, s azóta egy ideig a cenzúra béklyóiban ugyan, később azonban az alkotmány deklarált sajtószabadság védelme alatt nyugodtan megjelenhet s teljesítheti hivatását hirdetheti az SHS királyságbeli magyarság becsületes lojalitását, békés munkakedvét, reprezentálhatja a magyarság kultúrképességét, s követelheti a magyarság számára az egyenlő jogokat, az egyforma elbánást, s felemeli szavát a visszaélések ellen. Ma is azt követeli a magyarság számára amit a magyar éra alatt követelt az itt élő nemzetiségek számára: egyforma elbánást, testvéries megértést.«

A végelszámolásnál mégis jól járt a Napló. Sem új szítást, sem új jelzőket nem kellett keresnie.

A FEKETE EMBER SZOBROT KAP

Az Obznana elfojtott minden haladó gondolatot. Megbénított minden megmozdulást. A vidovdani alkotmány úgy-ahogy helyreállította a jogrendet fellazította a két évig tartó nemzeti elnyomás eresztékeit. Üzembe helyezte a polgári demokráciának egy halovány, házi használatra készült, ténylegesen csak mutogatásra alkalmas változatát. A hivatalokban államnyelver kellett értekezni ugyan, de a magyar nyelvű újságok már megjelenhettek. Sőt a kisebbségek politikai szervezeteket alakíthattak. Létrejött az Országos Magyar Párt.

Közben a horvát dolgozó tömegek kiábrándultak saját szavazategyűjtő szervezetükből, — ha egyáltalán, valaha sajátjuknak tartották a szociális ígéretekkel is takarékoskodó, klerikális mozgalmat. A húszas évek végén annyira kiábrándultak, hogy a Književni Sever egyik munkatársa, Laza Čurčić (1927-ben) ezt írta róluk: »politikai ügyekben (a népről lévén szó) teljesen közönyösek« és »ezen a téren még okunniok kell«. Ha fel is figyelnek egyre-másra, »hamar belegabalyodnak a helyi politika szövevényébe. Az ország dolgával alig törődnek...«

Törődtek volna az ország dolgával is, ha az ország is törődik az ő dolgukkal, és ha lett volna olyan párt, amilyen nekik kellett... Becsületes Párt. (Poštena stranka — ilyen kellett volna.) A közélet mezején jobbadár marakodások, fenekedések voltak. Egyszer-kétszer szétkergettek egy-egy gyülekezetet, bevettek néhány ablakot, azután nagy ígérgetések és még nagyobb becsapodások. Más nemigen történt...

Azazhogy mégis! 1927-ben ünnepelte a város a fekete ember érkezésének négy századik évfordulóját. Akkor azt mondták (a nagyobb hatás kedvéért), hogy ő alapította Szabadkát. Jovan Nenad cár, Zápolya János pórszármasz katonája, tizenkétezer fegyveresnek parancsolt ugyan Szabadkáról, de városalapításra nem lehetett ideje. Túlságosan nyugtalan korban uralkodott. A török éppen hogy elhagyta Mohácsot; ez a vidék nem esett a hadak útjába, Szabadka környéke egy ideig gazdátlan maradt, a vár védői elmenekültek. Ide telepedett Zápolya beleegyezésével Nenad Crnojević, s gyűjtötte össze a török elől északra menekülő szerb népet.

Ő keresztelte el Zabotka várát, Zubotának (a nevek atyafiságát le sem lehetne tagadni), és próbálta megvetni a lábát Zápolya és Ferdinánd között, miközben szüntelenül Török Bálinttal hadakozott. Két tűz között vergődő seregét végül Zápolya szövetségesei győzték le Szegednél: a csatában súlyosan megsebesült a cár, katonái dél felé menekültek vele, Tornyosig jutottak, s ott a hűbéri birtokokat nyugtalanító népvészér — Iványi István szerint — egy magyar ember házában meghalt. Emlékét a szájhagyomány és a pravoszláv temető felé vezető Crnojević utca őrzi.

1927-ben a főtéren szobrot emeltek emlékére. Ezt Horthyék 1941-ben megbecstelenítették és lerombolták. Az emlékmű gipszfigurái most ott vannak a városháza hétköznapi bejáratának előcsarnokában. (Mostoha a szabadkai szobrok sorsa!) Hogy miként érte 1927-ben a kései tisztesség? A körülményekből arra lehet következtetni, hogy a leszármazottak többet vártak tőle — Nenad cártól —, mint amennyit kegyelemből áldoztak érte. Az utódok szénája rosszul állt, ügyeik összekeveredtek, már csak ő — a fekete ember — csinálhatott rendet. Csinálhatott volna, de a viszálykodás tüzét nem itt, hanem távolabb, Belgrádban és Zágrábban szították. A szerb és a horvát tőkésék érdekei között tátogó szakadékok kellett volna valahogyan áthidalni. A hid szerezére a bunyevácokat régebben kiszemelték, de ők szabódtak, vonakodtak.

Előszólitották hát Nenad cárt az idők mélyéről, segítsen fellelkesíteni a kötözködő népet, mert a királyi palota környékén már elültették annak a rosszlemkű jugoszlávságnak a magját, mely kilombosodván a nagyszerb burzsoázia érdekeinek leplezésére rendeltetett. Így kapott szobrot Szabadkán Nenad Crnojević, a pórszármasz népvészér. Az ünnepélyes avatásra maga Pavle herceg érkezett. Harmincezer ember tapsolt a mostani Szabadság téren. Délután egy óraker pedig harmincvalahány tekintélyes politikus ülte körül a színház hangversenytermében megterített asztalt.

Hiteles feljegyzések szerint az ünnep nem hozta meg a nép jókedvét. De erről Nenad Crnojević nem tehetett. A mezőgazdasági válság volt az oka, a növekvő munkanélküliség, meg a többi baj. No de ami nem sikerült a fekete embernek, sikerült a fehér palota urának, őfelsége I. Sándornak 1929. január hatodikán után, amikor is szétkergette a parlamentet, mondván, hogy közte és a népe között ne legyen közvetítő, meg hogy a három törzsű egy nép között se legyenek holmi nemzetiségi eltérések, — kihirdette a jugoszlávságot.

A nemzetiségi sajátosságokra annyira haragudott a király, hogy a később életre hívott közigazgatási alakzatokat, a bánságokat csak folyókról engedte elkereszteltetni. De ehhez Nenad Crnojevićnek nem volt semmitelen semmi köze. Őt már a kezdeményező bizottság ülésein sem méltatták érdeme szerint. Úgy bántak vele, mint a haldokló rokonnal a patvarkodó retyerutya: belehevültek a várható hagyatékok elosztásának részleteibe, s elfelejtették felbecsülni az örökség tényleges értékét.

Tértékre kerültek a műalkotás esztétikai vonatkozású kérdései is. Ki-ásítozhatták magukat a bizottsági tagok és lélekben felkészülhettek a magvasabb problémákra. A legmagvasabb, természetesen, az avatás időpontja volt. Mindenki hozzászólt. Milivoje Kandelac szerb politikus Kisasszony napját ajánlotta. Augusztus nyolcadikát. Kérdezhetnék, mi köze Nenad Crnojevićnek augusztus nyolcadikához? Semmi. A cár pravoszláv vallású volt, Kisasszony napja pedig katolikus ünnep. Illetve — ez nagyon fontos! (amint azt Kandelac mondta) — *bunyevác ünnep*.

Ez csakugyan okos politikushoz méltó beszéd volt. Aki nemcsak azt tudta, hogy a kalendárium szerint mikor van Kisasszony napja, hanem azt is, hogy mikor lesz a szavazás! A kormánypárt szövetségesei közé iktatta a fekete embert, de nem tőle várta a szavazatokat a szeptember tizenegyedikére kiírt parlamenti választásokon. Tőle, a fekete embertől, legfeljebb annyit várt, nyugodjék továbbra is békében Tornyos jó földjében, és fel ne támadjon és főleg ne avatkozzon be a folyó ügyekbe, mert elronthatja a számításokat.

A bizottság legismerősebb tagja Blaško Rajiú. Bár csillagát a radikálisok letaszították a politika egéről, ebbe a kérdésbe még beleszólt. Mit mondhatott? A fekete emberrel nem paktálhatott az anyaszentegyház miatt. A Kisasszony napi szavazatokat pedig a radikálisoktól óvta, haragudott is rájuk, nem felejtette el az 1925-ös választási kudarcot. Kijátszotta legrégibb útókártyáját: legyen az ünnep augusztus 28-án, Magyarország bukásának napján.

No, ehhez mit szólnak a kormánypártiak! Most mutatkozik meg, ki a nagyobb hazafi... Csak hogy a kormánypárt képviselői sem estek a fejük lágyára, bár azt még elnézték volna, hogy a plébános Magyarországot összevetestette a monarchiával, de az ésszerűtlenséget nem: számítottak a magyar választók szavazataira! A kalendárium szerint augusztus huszonnyolcadika előbb van, mint szeptember tizenegyediké. Ami főben járó hiba, mert az uszító kihívás voksokba kerülhet.

Blaško Rajiúnak már nem volt vesztenivalója. Javaslatát elvetették. A radikálisok mosolyogtak. Ezzel szemben Ivandekiú mérnök indítványára elfogadhatónak bizonyult: augusztus negyediké bunyevác ünnep is, szerb ünnep is, és mások sem haragszanak meg érte.

Nenad Crnojeviúnek nem kellett megfordulnia a sírjában: az utódok megegyeztek a hagyaték ügyében, békességesen elosztottak mindent, ami elosztható volt, bár akkor még nem tudták, ki kit csapott be, ki járt jól, és ki még jobban. Későbbben túnt csak ki, hogy a jámbor pór nép járt legrosszabbul. Nem is örvendezett a cár hazatérésének ünnepén!

A vita lezárult, de a szobrot nem augusztus negyedikén, hanem októberben avatták fel.

A választásokon pedig a radikálisok győztek.

Nekik segített a fekete ember.

A VÁROSHÁZA NÉLKÜL NEHÉZ AZ ÁLLAMOT SZERETNI...

A húszas évek végén és a harmincas évek kezdetén sokat írtak, beszéltek a nemzeti kérdésről. Január hatodika bábái parancsszóra akarták rászabni az országra a jugoszlávság formaruháját. A kommunista pártnak még nem volt határozott, a társadalom sajtáságos szövödményeit figyelembe vevő, jó megoldásokat ígérő nemzetiségi politikája.

Az »osztály osztály ellen« szemlélet — importált, merev abroncsai sét-pattantak a diktatúra csapásai alatt. Tágabb mederben, a nevezetes spliti plénum után, a népfront-politika hullámain, a növekvő fasiszta veszedelem árnyékában indul meg az eszmei tisztulás. A válság éveiben Szabadkán alkudozások, civakodások tárgya a nemzeti kérdés.

A kufárkodás, eszmei zsbivásár látványos színjátéka zajlott: a válságból válságba bukdácsoló nagyszerb irányzat hol dobszóval, hol kötözködve, fenyegetőzve, de mindig az erőszak szoknyájába csimpaszkodva vigyázta hatalmi hadállásait, hol szövetkezve, hol szembefordulva a meghunyászkodott kisebbségi politikai csoportosulásokkal, és állandó harcban a kiábrándult, elkedvetlenedett horvát tömegek szavazataiért.

Bár a diktatúra meztelen kardlapja oda ütött legnagyobbat, ahol nevén neveztek az önkényt, azért néhány mellévágás jutott a nemzetiségeknek. A magyar polgárság lelkiületében január hatodika érlelte meg igazán a kisebbségi életérzést, amelynek átforralt, felkavart, vergődő gomolygásából jutott feszítőerő a munkásmozgalom gőzmozdonyába és a fasiszmus hengerébe.

A horvátoknak is nagyon meg kellett magyarázni, hogy ők tulajdonképpen kicsodák. A *Književni Sever* című irodalmi folyóirat köré csoportosult értelmiségiek erős eszmei harcot indítottak a szinte kisebbségi magányba zárkozó nemzeti kedvetlenség ellen.

1927-ben jelent meg Milivoje V. Knježević szerkesztésében az *O bunjevcima* című tanulmánygyűjtemény. A szerzők most már kevesebb elfogultsággal, nagyobb reálérzékkel, céltudatosabban nyúltak a szerb–bunjevác közeledés állandóan időszerű problémájához. Ez a mozgalom dajkálta az internacionalista tulajdonságoktól gondosan megtisztított, faji pályába bújtatott jugoszlávság eszményét.

»Számunkra, integrálódott jugoszlávok számára (dr. Fedor Nikić: *Bunjevci i Srpska Vojvodina 1860*) egészen mindegy, hogy a bunjevácok a szerbeket, vagy a horvátokat kedvelik jobban (!), de abba nem törődhetünk bele, hogy egy törzset, szándékosan és irányatosan, lebecsüljenek, mellőzzenek, hogy ne ismerjék el multjának fényes lapjait, szabadságáért és fennmaradásáért vívott harcának nagyszerűségét.«

Hasonló gondolatokat bontogat Iguman Stefan Ilkić (*Bunjevci i madarizacija*), sok gondolatébresztő megállapítást tartalmazó tanulmányában. Határozottan megkülönbözteti a magyarosítást és a magyarosodás fogalmait. »Magyar nemessé lenni — írja — vonzó dolog volt. Sokan vágyakoztak a kiváltságokra. Ezt legegyszerűbben azzal érték el, hogy áldoztak a magyar nemzeti eszményeknek. Ami természetesen leggyakrabban saját nemzeti létük tagadását feltételezte.«

(Bár ez nem lehetett teljesen kockázat nélküli áldozat, mert a polgárosodó város nemcsak zsörtölődött, hanem keményen fel is lépett a nemesek ellen, bizonyítván, hogy a társadalmi rétegződés által megosztó erők harcában régtől fogva felfedezhető a nemzeti sajtóságok megóvására irányuló törekvések.)

A Književni Sever értelmiségének, akárcsak az egész régi történetírásnak, 1848 megmagyarázása okozott legtöbb fejfájást. Sehogy sem értették: hogyan lehetséges az, hogy szembefordultak a szerbekkel, a horvátokkal, sőt öfelségével, az apostoli királlyal, és a református Kossuthhoz csatlakoztak?

A kérdés megfogalmazásával előlegezték a várt választ. Amít tudatosan, vagy ösztönösen kapni óhajtottak, és ami megfelelt a közvetett, vagy közvetlen politikai céloknak, de az olvasó gyanúját nem oszlatta el. Az olvasó nem került közelebb a történelmi pillanat társadalmi tartalmának megértéséhez. Oktalanság volna feltételezni, hogy a földjéhez ragaszkodó és kifejezettebben polgárosodó közösség a haladó célokat deklaráló polgári forradalomban elsősorban Kossuth felekezeti hovatatozására figyelt volna!

Ilkić a negyvennyolcat nem tudta sem kikerülni, sem megmagyarázni. »A tárgyilagosság kedvéért el kell ismernünk — mondja —, hogy a bunjevácok magyarosodásáért a szerbek is hibásak.« Mert: »a vallás és a nemzet mégis két önálló fogalom.« Értendő: a szerb klerikális politika túlzásai taszították őket a magyar forradalomban. »Példát vehetnének a magyaroktól — javasolja Ilkić: —: ők nemzeti vonatkozásban nem tesznek különbséget katolikusok és kálvinisták között.«

Január hatodika előestjén a múlt visszakerődésének konkrét politikai okai voltak. A királyi értelmű jugoszlávság magjának kiszemelt bácskai horvátokat történelmileg fel kellett készíteni a szerepre.

A nemzeti lélekmentés másik jellemző vonása, hogy a szerzők szabályszerűen kikerülték a magyarosítás főszereplőjét: a népelnyomó, kizsákmányoló tulajdonságokkal áldott államot. Felmentették a főbűnöst. (Nyilván nem bizonyítékok hiányában. A bizonyítékok veszedelmesen hasonlítottak az ítélkező utód eljárására.) A bűnös felmentése után céltalan a tárgyalás: de folytatták, s eljutottak a legreakciósabb következtetéshez.

Az elnemzetlenítés okát az integrálódás fő tényezőjében, a kultúrában keresték. »El kell vetniük — javasolta Ilkić a bácskai horvátoknak — az idegen kultúrát, mert azzal törték járomba őket: a szerb és a horvát kultúra gazdag tárházát kell feltárni előttük; ami ott van, az övéké is. De ők ezt nem ismerik. Nem ismerik a kincset, amire büszkéek lehetnek.«

A francia, az angol, az orosz kultúra (idegen kultúra) esetében mosolyognánk az eldobásra vonatkozó javaslaton. Az idegen kultúra akkor veszedelmes, ha a felmentett bűnös, az állam erőszakkal elnyomja a nemzeti kultúrát. Erről már szó sem lehetett. Az integrálódott kultúrák utólagos szétkönyvelése legalább annyira bonyodalmas, mint a vegyes házasságok felbontása a napi politika kívánalmai szerint. A Szabadkán kipróbált korai jugoszlávság eszményének legkonzervatívabb vetülete ez.

Az indítékok maradiságának s egyben a szemlélet ellentmondásosságának jó példája, az elszigetelődés eszményítése. Az elszigetelődés régen jó dolog volt: megőrizte a törzs nemzeti sajátosságait. És 1928-ban? Nem jó. Akadályozza a híd-szerep vállalását. Az elszigetelődés helyébe lépjen az integrálódás? Igen, ne nem akármilyen. Ne Zágráb felé. A híd miatt. Akkor inkább maradjon a hagyományörző életforma... A fejtegetések fonala annyira összegubancolódott, hogy vissza kellett térni oda, ahonnan az ügy kezdődött, a legközönségesebb pragmatizmushoz. Ami régen jó volt, most nem jó, az elszigetelődés konzervál, megállítja a fejlődést, de ez nem baj, mert *jönnie kell valakinek*, hogy kiemelje áldatlan állapotából a népet, s ez a valaki más nem is lehet, mint őfelsége a király és az általa képviselt érdekeltségek.

Mert ugye a horvátok csak azért konzerválódtak bele a paraszti életformába, hogy most kőörülétből kiemeltessenek onnan és nemes célok irányában eszköz gyanánt felhasználtassanak. Az ám, de a közeg ellenáll. Nem lelkesedik a szerepért. Ez sem baj, mert *idő kell ahhoz, hogy a bunyevácok beleszokjanak a politikába* — állapítja meg Lazar Čurčić a *Karakter i mentalitet Bunjevaca* című tanulmányában. De nem az ő kis helyi, városháza körüli politikájukra gondol, sőt még a közelmúltban divatozó bunyevác politikát (Rajić-féle klerikalizmust) is a pokol tornáczára kárhordatja, amelynek elvétve még mindig akadnak követői. *»Az államnak nagy kára van abból — folytatja — ha az össznépi politika helyett, helyi politikát csinálnak.«*

A zsákot most már el lehet dobni.

Kibújt belőle a szög.

Ne sóvárogjatok, emberek, a városháza körül, hagyjátok békében azokat, akik befészkeltek magukat, ne epekedjetez demokratikusabb, decentralizáltabb, nagyobb helyi önkormányzatot adó államforma után, inkább lelkesedjetez az össznépi érdekekért, ahogyan azt később őfelsége mondani fogja...

Csakhogy a bunyevác embereket se régen, se most nem lehetett leszoktatni a városi politikáról. Erre nagyon érzékenyek voltak. Azzal sem törődtek, ha a divatos centrumokban betokosodott lokálpatriotáknak, vagy a provinciálmus mérgétől fertőzött köldökbámuló, vaskalapos atyafiaknak tartották őket.

Először a városi politika, azután a fennkölt eszmények. Meg a lelkesedés. És hiába mondogatták a Književni Sever írói, hogy *jönnie kell valakinek*, aki felemeli a népet, mert a bunyevác földművelő ember törekvése — Čurčić szerint — nem jutnak túl a birtok mezsgyéjén, a magasztosabb eszmények iránti fogékonysága hiányos. Ők azt a valakit nem várták. Soha nem volt jó, ha egy nemzet törekvéseit a másik nemzet képviselői akarták megmagyarázni. A bunyevác nép már akkor nem volt egészen földművelő nép, ami pedig a politikát illeti, hát arra sem kellett tanítani... attól a politikától a nép java undorodott egy kicsit, sehogyan sem tudta elképzelni hogyan kell szeretni az államot — a városháza nélkül.

A TÖRTÉNELEM FÜLÉNYES PUBLIKUMA

Amíg az egyik fazékban a lélekmentés politikáját főzték, a másikban a kisebbségi sors kását keverték. Az előbbi hangosan, szerény óvatossággal, a néptől is illő távolsággal. A kisebbségi fazék közelében főként azoka látjuk, akik majd 1941 nyarán felsorakoznak Horthy Miklós fogadására. Akkorára eillan fejük fölül az önsajnáltság glóriája. Hivatalokban kama-tozik a »szenvadások« emléke.

Jelképesen a moravicaí kúriából irányított Magyar Párt mérsékelt programmal lép a közélet küzdőterére. Célja, terve, mindene maradi. S akiknek ez megfelelné, azok sem tartanak össze. Minden réteg, csoportosulás saját érdekeit tartja »legkisebbségibbné«. A szabadkai Napló 1925-ben keserűen állapítja meg: »az országos választások első eredménye az, hogy a magyarság nem jutott parlamenti képviselőhöz«.

Furcsa eszmékre épült ez az Országos Magyar Párt. A választások előtt egyik tekintélyes vezetője kijelentette: »Ha szalmabábot állítanak jelöltnek, a magyarságnak a szalmabábokra is le kell szavaznia.«

És mert a magyarság nem szavazott szalmabábokra, a párt módosította taktikáját.

Ténylegesen az volt, aminek a szegényparasztok és a munkások tartották: az urak pártja. Mivel azonban az úriságból megélni nem lehetett, a legfontosabb cél, néhány mandátum elérése érdekében a húszas évek végén a kisgazdákra, kisparaszokra, kiskereskedőkre támaszkodik, kisembereknek csinál programot; s a jó befektetés egyszerre három mandátumot kamatozik. A három közül az egyik parlamenti vihar tárgya; a radikálisok azzal vádolták a képviselőt, hogy nem beszél a államnyelvet, és egyben a kormányt is megtámadták, mert eltúrte, hogy némely községházán magyarul is beszélnek. A mandátumot szabályos nyelvvizsga után hitelesítették, a kormány pedig bebizonyította, hogy a magyarok egyelőre nem nyomják el a szerbeket.

A kisebbségi politika saját vágányán haladt a válságba.

Amikor január hatodika lesújtott az országra, a magyar párt azt csinálta, amit a többi polgári párt. Ellenkezés nélkül tudomásul vette, hogy öfelsége nem tartja célirányosnak, hogy az országban »felekezeti és törzsi alapon szervezett politikai pártok« működjenek. A polgári pártok jámborul túrték a kemény kéz hatalmát, amely az Obznana után immár másodsorú sújtott a demokráciára, ha egyáltalán volt olyasmi Sándor király országában. Szabadkára szomorú napok virradtak.

Szomorú és csendes esztendők. A városháza negyedik emeleti részlege folytonosan üzemelt. 1932. május elsejére hatalmas feliratok kiabáltak a középületeken:

»Munkát, kenyeret!«

A jelszónak kisebbségi vonatkozásban is fontos szerepe volt. A gazdasági válság zsidobadságából társadalmilag, eszméileg és politikailag differenciálódott erők törtek fel: az értelmiséget megosztotta a kenyérgond, kiéleződtek a nemzedéki ellentétek; a kenyérgondra kevésbé panaszkodó, tehetősebb polgárság átcsoportosult; a szalmabábú-ideológia harcosai elindultak a majd későbbben megalakult titkos irredenta társaságon át a fasizmus felé, a fasiszta veszedelmet idejében megszimatoló szabadelvű polgárság pedig öregesen belejátszotta magát a »történelem fölényes publikumának« a szerepébe, hogy a szociális feszültségek hasadékaiból előbújó kérdésekben ne kelljen állást foglalnia.

A zsenge, s a nemzeti ellentétek bonyodalmaiba keveredett fiatal magyar értelmiség érdeklődésének középpontjában másrmilyen, mélyebb, szövényesebb kisebbségi kérdés áll, mint amilyent a szalmabábúok költöttek, vagy amilyenről a »történelem fölényes publikuma« csevegett. Indulatosan, ellentétes eszmei hatásoktól szédülten, de feszülő akarásokkal verődnek össze, hogy később a tagadás viharos mezőin túl szétoztódjának jó, vagy rossz célok felé, vagy a sehova se vezető utakon.

A Napló körül megállapodott tollak sajtóságos módon törték meg a január hatodika csendjét. Havas Károly a jugoszláv költők budapesti vendégszerelése kapcsán fásultán s mégis reménykedve sóhajtja a »becsületes újság« hasábjaira: »hídpítés kezdődött!«. Hozzáteszi: még nem politikai, csak szellemi hídverés, de »a jugoszláviai magyarság segítő akar lenni ebben« — mondja a Napló jeles cikkírója, majd valami furcsa decentralizált, politikamentes, szepőltenül tiszta, valószínűleg csak az álmok országában megvalósítható kisebbségi önszervezést próbál rászózni az olvasóra. Olyan szervezetet, amelyben (politikamentesen!) »gondolni kell a munkásifjúsággal, tö-

rődni kell a parasztfjússággal», de nem akárhogyan, hanem olyasféleképpen, ahogy a Književni Sever egyes írói akarták megtanítani a bunyevácokat a politikára, vagyis »meg kell őket fogni, nehogy új és szélsőséges irányzatok felé sodródjanak az új időknek még meg nem értett sok minden akaratától.«

A szabadelvű polgárság végelgyengülésében mást nem kínálhatott, mint amit erejének teljében ajánlott: tiszta, ivartalanított szép eszményt. Mit lehetett ezzel kezdeni a válasznál? Nem mutatott se jobbra, se balra, se előre, se hátra. Az ember legfeljebb lecsúcsúlhatott az árokpartra várni a nagy bizonytalanságot.

A fiatalok (a világválság éveiben beérett nemzedék) a Híd körül csatáztak. A fiatal Híd, sokféle eszmeáramlat örvényében, az ily nagy munkához szükséges eszközök híján, önmarcangoló munkával verte le első pillereit. Azonban az ellentmondásos akarások és nagy indulatok lobogásában meg-megocsillant a kibontakozás, a letisztulás ígérete.

A fiatal Híd tarka, sokféle, sokfelé tekintető világnézeti ötvözet: a nyugtalanságtól hajszolva sodródott a vélt és valószínű megoldások felé. A kisebbségi önszervezés gondolatát (nemzetté válásnak szokták mondani) ők tömködték túl tartalommal, olyanmódon, hogy a formát is szétfeszítették. Látták, hogy az öncélú, árvalányhajas kulturális szervezkedés meg a szavazategyűjtő politikázgatás pontosan annyit ér, mint a Napló ajánlotta politikátlan, türelmes önkonzerválódás, s ezt mindenféleképpen túl akarták hadladi, túl kellett haladniuk.

Sivár kilátások, távlatatlanság, feltorlódtak gondok súlya alatt vetették fel — például — a nemzetiségi jellegű gazdasági szervezkedés gondolatát. Tóth Bagi István nemcsak kisebbségi kereskedelmi, földműves- és hitelszövetkezeteket javasol, hanem kisebbségi társadalombiztosító intézetet is. A nemzetté válás eszményét az a nemzedék sokkal átfogóbban, árnyaltabban, részletesebben bontotta ki, mint a gondolat másodvirágzásának ápolói, akik leginkább a fogyasztás szférájában akarnak nemzetet csinálni belőlünk.

Az a nemzedék nemcsak a nemzetiségi megkülönböztetés hátrányaival (megkülönböztetés, mint jogilag intézményesített alárendeltség) nézett szembe, hanem az egész rendszer lényegével. A társadalmi kizsákmányolás teljességével. Semmit sem ígérő, távlatatlan közállapotokkal. Megváltozik a rendszer, vagy beletörődni! Ez a válaszút kérdőjele. S akik nem akartak beletörődni, azokat nem tévesztette meg a zászlóváltás sem. De más lázadni a kisebbségi sors ellen — általában — és más csak a saját nemzeti kisebbségi sorsunk megszüntetéséért küzdeni.

A BELETÖRÖDÉS ELLEN

A beletörődés irányzata alaposabb figyelmet érdemel. Ez tárja fel legárnyaltabban az alárendeltség tudatával és érzelmeivel terhelt kisebbségi lélek rezdüléseit. A fiatal Híd egyes írói az érvényesülés, vagyis a társadalmi elhelyezkedés lehetőségeinek leltárkönyvébe eleve beírták a szinte örök érvényűnek minősített mínuszokat, amelyek mennyiségileg is kifejezték a kisebbségnek a többségi nemzettel szembeni hátrányát.

Egyik legjellegzetesebb példája ennek Kende Ferencnek 1934 szeptemberében megjelent *Hova? Merre?* című cikke, amelyben — miután elmondja, hogy kisebbségi fiatalnak mennyivel van többre szüksége az érvényesüléshez, mint a többségi nemzethez tartozónak — a beletörődés alternatíváján kívül más lehetőséget említeni se kíván. »Emelkedett lélek — írja —, erősebb test, több tudás, nagyobb munkabírás — ez a jelszó.«

Kende Ferenc gondolatmenetét Tóth Bagi István fejleszti tovább a Híd 1934 novemberi számában olvasható *Értelmi vagy ipari pálya?* című cikkében. Kibontja a kisebbségi kérdésnek azokat a vonatkozásait, amelyek iránt a többségi nemzet sem lehet közömbös. A munkamegosztás a fejlődés fokmérője és a társadalmi törvényszerűség: nem lehet ellene büntetlenül vétkezni. Minél nagyobb társadalmi rétegek, nemzetiségi, törzsi, faji közössegek előtt szűkül le a pályaválasztás területe, annál több tehetség és erő

kállódik el, megy veszendőbe. Tóth Bagi István az ipart ajánlja a vajdasági magyar fiataloknak, mert ott »küsöbölhető ki legjobban a kisebbségi állapotból származó hátrány.«

Ami Kende Ferencnél plusz (többet kell adnod), Tóth Bagi Istvánnál mínusz (kevesebből választhatsz). A plusz és mínusz mennyiségileg semlegesíti egymást; minőségileg nem: a pluszt valaki elviszi (elidegeníti), a mínuszból nem lesz semmi. Kende Ferenc a türelmes (fogvicsorgató) járomvállalást ajánlja tágabb érvényesülési területen, Tóth Bagi István az összekuporodást. A kizsákmányolás tényén egyik nézet sem változtat; mindkettő az elviselésre összpontosítja a figyelmet: mégis egyik a haladás, másik a lemaradás ígérését tartalmazza.

Bárgyúság volna a fiatal Híd íróinak nézeteit mostani mércékkel mérckélni: szembeállítani az egyiket a másikkal, vagy holmi utólagos igazságot osztogatni (még szokás) az idő távlatában összezsugorodott kockázat tudatában. A bizonyosnak látszó tévedések kérdőjelezésére pusztán az irányzatok jellegzetességei kényszerítenek. Az ellentétes szempontok beletartoztak a szellemi kavargás összképébe.

Az iparról mondott megállapítások például annyira leegyszerűsítettek, elvonatkoztattak, hogy ma már legfeljebb mosolyogni lehet rajtuk: melőzik a környezet hasznosítható erőforrásainak felbecsülését, az ipar fejlődésének irányáról, helyi vonatkozásairól szó sem esik. (Ezek áttekintése már akkor is devalválta volna bizonyos következtetések hitelét, mert a fejlődő és fejlődésében fokozatosan szakosodó ipar *nagyobb értelmi felkészültséget* igényelt, mint a »hivatal«, ami egyben specializáltabb, tehát a kisebbségtől még távolabb eső iskolát feltételezett!

Az általános szakképzettség színvonalán felüli érvényesülés az iparban nem lehetett sem könnyebb, sem kedvezőbb, mint a tisztviselői pályán. Ezért értelmetlen a választás lehetőségeinek szűkítése. A kései olvasó gyakran nem tudja pontosan megállapítani, hogy a szerzők iparról beszélnek-e vagy kisiparról. Az utóbbi látszik valószínűbbnek. Csak hogy ezzel a választás területe még jobban összezsugorodik.

A fiatal Híd íróival nem kell vitatkozni. Általuk egy kor tárul elénk. A kor, amelyben »körüöttünk rettenetes káosz uralkodik. Új elvek, új irányzatok. Kommunista törekvések csírái ütök fel fejüket világszerte, ellene a nemzetiszocializmus és fasiszta irányzatok hatalmas lendülete söpör végig. Nacionalista és internacionalista erők birkóznak meg egymással az egyik oldalon, antiszemita és filozsemita ervek küzdenek a másik oldalon, közben pedig fegyverkezés és fegyverkezés minden oldalon. A ma bizonytalan, a holnap még bizonytalanabb.« (Jancsuskó Gábor: *Új élet a mai társadalomban*. 1936. április.)

A nagy probléma, ami bizonyos vonatkozásokban ma sem időszerűtlen.

S mindez árnyaltabban, sokrétűbben, teljesebben jön fel a múltból, a fiatal Híd lapjain. mint a kor sok más írott, vagy nyomtatott dokumentumából. A fiatal Hídat gyakran szembeállítják az »idősebbel«. Az idősebb Híd hangja tisztultabb, mélyebb, célirányosabb, cselekvésre buzdítóbb, a kérlelhetetlenül bekövetkező összezapásra készül. A fiatal Hídban együtt forr minden, együtt vannak az egymásnak feszült akarások, minden gyöker összefut benne, hogy megerősödjék a törzs, a törzsek sorsa pedig — az ágak újbóli szétválása.

Az utak elágaztak. A kisebbségi sors abroncsának kérdésében választani kellett. Szétfeszíteni, vagy beletörődni? Megállni az önszervezés kétes eszményeinél, vagy elindulni az állami szuverenitás ellen. A társadalmi rend megdöntésére? Európa a háború szakadéka felé sodródott!

Az abroncsot kívülről a legsötétebb reakció rozsdája rágta. Mi a jobb? A fiatal Híd értelmisége »beletörődőkre« és »feszegetőkre« oszlott. Beletörődés? A rossz sors jámbor túrése nem emberi sajátosság! A beletörődés álarca mögött aggodalom, képmutatás, várakozás.

Ez maradt az abroncson belül.

A szétfeszítésre szerveződők egymással szemben álló, egymás ellen küzdő, eszmeileg polarizálódtak, s csak a legközvetlenebb látszatócél miatt, látszólag összeverődött erőkből álltak. Akkor még nem lehetett látni, ki merre

indul, s ki hol áll meg. A harmincas évek derekán és később — a népfelépítés erősödésével —, a Népkörben, megtévesztően hasonlókat mondott a majdani Sárga Ház megkínzottja és a Bocskai-ruha várományosa. A lázadás ellentétes célokat, szándékokat tartalmazott.

A kisebbségi sors (társadalmi kizsákmányolás nemzeti formaruhában) megszüntetésének és a kisebbségi sors (a formaruha változik, a lényeg marad) felcserélésének szándékát. A tagadás arcvonalán — látszólag — együtt voltak. A látszat összetéveszthető a valósággal. »A szociális érdek ugyanis egyúttal kisebbségi érdek is, ami természetes, a kisebbségi érdek pedig nem lehet antiszociális« — írta Csepella József a Híd 1935. januári számában. Pedig hát, mint később látni fogjuk, a legkonkrétabb politikai cselekvések mezején nem volt egészen ennyire egyszerű a dolog.

Megszüntetni a kisebbségi állapotot, vagy kimászni belőle, más (kisebbség) fölé emelkedni, külső segédlettel? Ez kettő! Nagy az eltérés. Banálishan egyszerű, de korántsem ártalmatlan ellentmondás. Azóta sok minden tisztázódott, tudjuk, ki merre sodródott, miből mi lett, de a kisebbségi kérdés körül támadt zűrzavar nem oszlott el: a félreértések reprodukálódnak.

Az 1920. április 19-én kitört szabadkai felkelés például »kimaradt a történelemből«, mert a burzsoá törvényszék — a kormány bel- és külpolitikai érdekeinek megfelelően — irredenta jellegűnek nyilvánította (mi több: akarta!) a vasutasok országos sztrájkjából (a katonai mozgósítási parancs megtagadása után) fellángolt mozgalmat. A burzsoázia hazudott az országnak. És a világnak. Ez érthető. De az már kevésbé, hogy történezeink, ideológusaink, politikusaink közül sokan *miért a hazugságot* hitték el!

Az események emlékének alsókkasztóit nehezebb leleplezni, mint az osztyájbírószó átlátszó célzatosságát, a polgári történezség banális ferdtéteit és (az eseményekben nagy szerepet játszó) Živko Topalović árulását. Szabadka történelmének e tisztázatlan pillanata elsősorban a nemzeti türelmetlenség leplezett szítására ad módot: a politikai reakció érdekeit szolgálja.

A kommunisták novemberi perét két évtizeden át elzárta a nyilvánosság elől a negyedik plénum előtti titokzatosság. A Glid Nándor gyönyörű szobrának leleplezésére összegyűlt fiatalok inkább sejtették, mint tudták, mit ünnepelnek... A Mayer Ottmár személye körüli ködösítésnek nemzeti indítékai voltak. Az alkalomszerűen terjesztett mendemondák közül legjellemzőbb a következő: Dr. Tarda Károly tárgyalásvezető hadbíró megkérdezte: magyar ember létre, hogyan keveredett kommunisták közé, mire ő azt válaszolta, hogy a királyi Jugoszláviában magyarnak lenni, vagy munkásnak lenni, *egy* jelentett.

Elhangzottak a szavak, vagy nem? Lényegtelen. Terjesztették. Mondták. A tényeket nem terjesztették. Elzárták. Célzatosság nélkül? Jó lenne hinni. Mert ha Mayer Ottmár (a JKP körzeti bizottságának politikai titkára) ezt mondta, akkor ő nem tett különbséget Deák Leó (magyar) és Lazar Bašić (munkás), vagy Reöck Andor (földbirtokos) és Hegedűs Ferenc (munkás) között. Számára a kisebbségi sors megszüntetése és felcserélése *egy* jelentett! A további lehetséges célzatosságokat, következtetéseket az olvasó képzetére lehetne bízni, ha Mayer Ottmár csakugyan ezt mondta volna.

[Lukács Gyula, a M. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága mint rögtönítélő bíróság két napig tartó zárt tárgyalásának egyik vádlottja mondta e sorok írójának: Az onatkozást mímelő Tarda hadbíró gúnyos megjegyzéseinek egyikét Mayer Ottmárnak szánta: »Idehallgasson, Ottmár, ennek a pernek nem volt egy fél órája, amelyben a maga nevét legalább kétszer ne említették volna! Mit kerestett maga ebben a társaságban? És egyáltalán miféle ember maga? A vádlott, aki szó szerint *megszállóknak* nevezte bíráit, életútjáról kezdett beszélni... Amikor közölte, hogy magyar ember, a megszállók szó hallatára felbőszült hadbíró ráordított: »Hallgasson! Megtiltom magának, hogy magyar embernek nevezze magát! Maga nem magyar. Zsidóbérenc és hazaáruló!« Lukács Gyula közlésének lényegét megerősítették az újságírók. A pernek ez a mozzanata (sok hasonlóval) természetesen nem

került jegyzőkönyvbe. Az újságírók sem jegyezhettek. Kovácvics Milos detektívönök a tárgyalóterem bejáratánál elszedte tőlük a ceruzát.]

Jutott valami az utókornak a kisebbségi kérdés körül támadt eszmei zűrzavarból!

A TISZTULÁS FELE

A fiatal Híd körül a harmincas évek közepén az állapot felcserélésére irányuló törekvések még nem nyilvánulhattak meg leplezetlenül. Legtöbben belülről akarták megjavítani, megszervezni a kisebbségi társadalmat. Kende Ferenc 1934 szeptemberében meghirdetett tétlenségi, türelmi receptjét nem váltották be a történelem patikájában. »A nagy nemzetek testébe ékeltek nemzeti kisebbségeknek a társadalmi és gazdasági mozgalomban nem lehet ilyen értelemben harcot vívó vezető szerepük. Ezért, ha általános nagy eszmei vagy gazdasági harcokban a kisebbség részt vesz, csak alárendelt szerepe lesz és elenyészik anélkül, hogy a kisebbség természetes hátrányán bármit is segítsen.«

A kisebbség — folytatódik a gondolatmenet — »saját erejére van utalva. Nem tudnia, hanem jól kell tudnia. Nem dolgoznia, hanem többet kell dolgoznia (!). Fizikai és lelki erőre van szüksége, hogy az életben a versenyt mindenkivel fölvehesse. Aki idegen országban járt, tapasztalhatta, hogy a bevándorlók olcsóbban, jobban és többet dolgoznak. Ha ezt a többet nem vállalják, menthetetlenül elpusztulnak.« »... a kisebbségi ifjú a nagy eszméknek és világrámlatoknak csak jó ismerője lehet, de nem aktív harcosa.«

Ez a szemlélet szigetelődött el leghamarabb. Az abroncon belül. Nem ígéret semmit.

A másik irányzat, a túl sok ígéret terhével, elcsépelet ötletek kazlában kallódott el. A nemzetiségi szakosítás megvalósíthatatlan, bár példákkal bizonyítható: a múltban bizonyos foglalkozások etnikai közösségek jellegzettségévé váltak. Csakhogy Maria Theresiopolis városában az iparosok nem azért voltak németek, mert német dalt dalolt a dajka felettük, hanem azért, mert mint iparosok települtek ide német földről. A ruténekből sem a kisebbségi sors csinált jó tutajosokat, hanem a megélhetés adottsága.

A társadalmi fejlődés, a két háború között már eltemette a »drótostót« és a »tollaszidó« elméleteket. A »szakosodás«, legfeljebb az elnyomás fokát jelző kényszerhelyzet. A »nemzeti szakmák« alapötletéből sarjadt javaslatok (Tóth Bagi István 1935 novemberében megjelent vitacikkében: »Gazdasági szervezkedést kell kezdeni. Hítel-, termelési és eladási szövetkezetek létesítendők, azonkívül egészségügyi szövetkezet. Nem szabad elfelejtenni a néposztályról sem.«) mind elhamvadtak a valóságban.

A fiatal Híd munkatársai, az útkeresés buzgalmában, a nemzetiségi önszervezés lehetőségeinek egész rendszerét vázolták fel. Eljutottak a mesterséges bezárkózás legtökéletesebb formáihoz. Csepella József már 1934 decemberében, eszményesíti a lokálpatriotizmust, amely »a hazaszeretet egy részének rápazarlása arra a helyre, városra, falura, ahol születünk«, és mint ilyen, »nemcsak kisvárosi tulajdonság«, és főleg, nemcsak »a fatornyos haza bővölését, vonzását tartalmazó« fogalom, hanem »alkotó adottság«.

»A kultúra csak ezen az alapon szervezhető meg« — mondja a szerző 1934-ben, és később már a kultúra felvirágzásán túl, a fatornyos haza bővölésétől várja az egyéb »szunnyadó erők fölbuzdulását«, s nem utolsósorban »a helyi önkormányzat fölépítését«. »Kisebbségi közéletünk lüktetésének első és legfontosabb színtere a község. A község életének irányítása többet jelent, mint az államhatalom általános rendelkezéseire gyakorolt hatás.« Mít lehet csinálni a községpolitikában? »Két szempont: szociális és kisebbségi — érvényesülhet.« A község keretei közé szigorított »öntudatos, építő kisebbségi öntudat« egyik legelső követelménye leszoktatni az izmusok bűvkörébe keveredett embereket a politizálásról és közhivatalokba nem kell más vidékről származót jelölni, mert az idegenből származó tisztviselő »nem áll kellő erkölcsi ellenőrzés alatt...«

Ezzel befejeződik »az alkotó lokalizmus« épülete: a község végérvényesen az idegenek elleni védekezés, a nemzetiségi önvédelem eszköze. Hogy ebben a zárt konzervdobozban minden mozgás leszűkülne, és hogy az önvédelmi bezárkózás gátolná a közösség fejlődését, arról felesleges beszélni.

Az »alkotó lokalizmus« volt az úgynevezett »kisebbségi világnézet« leg-szélsőségesebb képződménye. A polgári forradalom előkészítésének szellem-óriásai ültették el a magját: Voltaire a hazaszeretetet a térre vonatkoztatja; a patriotizmus magja a szülőföldre való ragaszkodás; Rousseau a kis államot eszményíti, mert a nagy államban »az egyén nem folyhat be a közösség sorsának irányításába«. Rosszul járt azonban, aki félreértette ezeket a gondolatokat, mert a forradalom ökle a *haza és a nép nevében* kíméletlenül lesújtott. Az eszme túlélte Napóleont is: a nagy hazában is a legszűkebb közösségekben kerülnek az emberek legközelebb az államhoz! A lokalizmus alkotó adottság lehet, ha lehetővé teszi, hogy »az emberek befolyjanak a közösség sorsába.«

Az alkotó adottság ellenkezője: az emberek *ne folyjanak bele* a közösség sorsába, őrizték sajátosságukat. A »kisebbségi abroncs« fölött betetőzött egy furcsa ideológia, amit majd 1941 tavaszán szinte minden változtatás nélkül átvesznek a megszállólok. »Különleges adottságunk a kisebbségi világnézetet parancsolta ránk — írta 1935 novemberében dr. Schwarzer Gyula. A kisebbségi sors vállalása az osztályellentéteket tökéletesen kizárja, s minden ilyen tagozódás osztálykülönbség nélkül létünkben támad fel.«

Az abronconson belül rekedt differenciálódó eszmei erők szédülten visszatámolyogtak a régebben hevesen támadott szabadelvű polgárságnak, a fasizmus viharfelhőit aggodalmasan szemlélő lojalitásához: a nemzeti önszervezés merész terveit dédelgető eszményekben végeredményben csak annyi csíra-képes mag maradt, mint Havas Károly megpolitikátlantított, minden társadalmi réteget összebemoráló vágyalmában. Bebizonyosodott: a kisebbségi sors abroncsában a kisebbségi kérdés — megoldhatatlan. Minden népellenes rezsim meghúzta a választvonalat az államalkotó nemzet és a kisebbség között: a több nemzetiségű közösség véredényeibe beleoltotta a gyűlölködés mérgeét. Szabadka a legjellegzetesebb több nemzetiségű közösségek közé tartozik: itt mindig volt kisebbségi kérdés, de soha semmiféle hatalmi jótékonyossággal, jogajándékozással, engedékenységgel »elintézni« nem lehetett.

A kisebbségi lélek fertőzött. Rejtett zugaiban a *visszavágás* parazsai izzanak. A revans bacilusaitól fertőzött: fordulatlót várja a javulást. Elnyomottból elnyomó akar lenni: az elnyomás tényle marad. Patológikus tünet.

A kisebbségi lélek önmagától megtisztulni képtelen: maga a betegség. Szófogadásra kényszeríthető; gyógyulást ráparancsolni nem lehet. Betegségétől az egész társadalom beteg: az egész társadalomnak kell erkölcsileg megtisztulnia.

Erre az erkölcsileg erős társadalmak alkalmasak.

Hogy a gyógyulás folyamatában mi a kisebbség feladata, arról a fiatal Hídban okos, előremutató (ma is időszerű) gondolatok olvashatók. Fehér Vince a valóságosság járhatónak ígérkező útját egyengette, a látóhatárt szűkítő romantikus hiedelmeket irtotta. 1934 novemberében írta: »tekintetbe kell venni azt, hogy Bácska—Bánát a régi impérium alatt is csak *félgyarmati terület* volt, ahonnan ősterményeket, egyes iparágak számára nyersanyagot hurcoltak Pest, Bécs kultúrkörzetébe. De már kevésbé hozták mozgásba a friss vidéki emberi lélek-nyerserőt kulturális értéktérmelemben.«

»Keserű múltú jobbágyvidék ez, kulturálisan is jobbágyországgal a múlt századok magyar életében.« (A *különböző társadalmi rétegek lokális irodalmunkban*. HÍD, 1934. december.) A nehéz kisebbségi állapotokat az impériumváltozással magyarázni nem lehet, mert »a világháborút megelőző idők gyors tőkés fejlődése tette még önállótlanná vidékünket«.

Az impériumváltozás előtt itt csak a szerb kisebbségnek volt kultúra-teremtő ereje, a magyarság más vidékek szellemi gyarmata: a poros-boros vidéki féliglétezésben elsorvadtak az ígéretei, hivatalnokoskodó középosztálya nem vajdasági származású gyökértelen, a népesség zöme »láncföldre»,

néhány kapa szőlőhöz, kis budárházhoz láncolt, kispolgár módra élő félig zsellér, vagy földért sóvárgó proletár. »Az emigráns intellektüelek felfeszgették a közönyt«, de csak a kultúra emésztéséhez nem szokott gyomrot kavarták fel... Fejtegetése után az olvasóra marad a kérdés: mit hozhat akkor az impériumváltozás? Akár gazdasági vonatkozásban, akár a kultúra területén? Fehér Vince nem tette fel a kérdést: a választ mondta el...

1935 nyarán jelent meg Wambach László *A jugoszláviai magyar ifjúság problémái* című tanulmánya. »En hiszem — írja — és higgye mindenki, ha akarjuk, együttműködéssel meg tudjuk oldani saját problémáinkat. Szeresse mindenki a saját kultúráját, de tisztelje és becsülje meg a másik nép kultúráját és tanuljon belőle. Nekünk, kisebbségnek és talán elsősorban a most felnövekvő generációnak volna a feladata, hogy a két nép közlekedésének úttörői legyünk. A faji és gazdasági falakat, amelyek talán mester-séges falak, a szeretet és megértés fegyverével lebontani. Másnyelvű ember-társainkkal karöltve azon dolgozni, hogy ne legyen éhes ember ezen a termékeny földön. És talán meg fogjuk érni, hogy békés munka és együttműködés fog honolni szociális és kulturális tereken. Ennek az együttműködésnek iskolapéldája is van: Svájc.«

A tanulmány megjelenésének időpontja július... Ez év júliusában (tizedikén és tizenegyedikén) Splitben ülést tartott a JKP Központi Bizottsága, amelyen Blagoje Parovićnak a népfrontpolitika alapjait lerakó vita-indítója után a párt vezetősége először foglalt el egységes és jó álláspontot a nemzeti kérdésben. A nemzeti kérdésben általában; a kisebbségi kérdés körül még sok bonyodalom lesz! A splti plénum véglegesen elvetette a diktatúra alatt sok kárt okozó »osztály osztály ellen« — ideológiát, meghirdette a nép és a munkásosztály közös arcvonalát, mert, »nemcsak a munkásosztály harcol a tőkésék uralma ellen, hanem a szerb, a horvát, a szlovén nép és a nemzeti kisebbségek is.«

Az V. országos értekezlet — közvetlenül a háború előtt — rámutatott a nemzeti kérdés és a kisebbségi kérdés közötti árnyalati eltérésekre. »Folytatni a harcot — mondja a határozat — Jugoszlávia minden népének teljes nemzeti egyenjogúságáért és a nemzeti kisebbségek jogaiért...« A folytatásból világosan kiderül a megkülönböztetés oka: »...ugyanakkor harcolni kell a fasizmus külföldről irányított romboló aknamunkája ellen, amely — kihasználva a nemzetiségileg elnyomott tömegek hangulatát — hódító céljainak elérése érdekében Jugoszlávia feldarabolására készül.« (*Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*. 196. oldal.)

A kisebbségi kérdés a háború előestjén bonyolultabb, mint a nemzeti egyenjogúság problémája: a göbbelsi propaganda gépezete évek óta működött, Horthyék titkos csatornákon szállították az irredentizmus mákonyát. A vézterhes napok előrevetették a közelgő megpróbáltatások baljós árnyékát...

Akkor már a fiatal Híd, belegabalyodva az eszmeáramlatok útvesztőibe, szétrobbant: átadta helyét az idősebbnek. Az idősebb Híd másképpen nyúlt a kérdéshez: tisztultabban, politikailag határozottabban. A harmincas évek végén szembeszáll az ötödik hadoszlopos kalandorokkal és a kisebbségi magyarságra nézve végzetessé válható elvekkel. Ezek az elvek — írja a folyóirat Figyelő rovata 1936 júniusában — a gyakorlatban a kisebbség megsemmisítésével volnának egyértelműek, amiből további következtetésként levonhatjuk, hogy a kisebbségek fennmaradását kizárólag a *demokratikus társadalmi irányzatok biztosítják*.

Az »idősebb« Híd *kisebbségi nemzetről* ír. *Kisebbségi nemzetről*, a szó *kulturális értelmében*. »Arról van szó, hogy éppen mert kisebbség vagyunk, kultúránk kialakítására és a meglévő, de omladozó kultúrromjaink megmentésére magunk biztosítsuk a kultúrfejlődés alapjait. Mert a *kisebbségi nemzet*, ha nem tudja megfelelően kifejleszteni új kultúráját és csak a régi romokon kesergi el sirámain, menthetelenül elpusztul.« És (milyen időszzerű megállapítás!) »nem elég az, hogy lesz egy szellemi élcsapat, amelyik a *magya elgondolásában* építi kultúráját, ha nem lesz *kisebbségi nemzet*, amelyik azt fel is tudja használni.« (Kiemelés P. K.)